

TALABALAR O'RTASIDA KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH

Xamedova Nilufar Azimovna

p.f.n, dotsent Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

Ko'palova Zumrad Quvondiqovna

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

M.Sc.Theory and Methods of Primary education

Annotatsiya: ushbu maqolada talabalarda oilada, oliy ta'limda kitobga bo'lgan qiziqishini oshirish, kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda muhim vazifalar haqida fikr bildirilgan.

Kalit so'zlari: kitob, "Besh tashabbus", audio kitob, axborot-resurs markazi, kitobxonlik madaniyati, oila kitobxonligi.

Nutq madaniyati bevosita axloq-odob prinsiplariga bog'liqdir. Chunki nutq madaniyati – bu so'zga "chechanlik" bo'lmay, balki o'z fikrini aniq, ravshan, grammatik qoidalarga rioya qilgan holda munosib ohangda bayon qilish formasidir. Ravshan bayon etilgan nutq tafakkurning mantiqiyli va chuqurligidan dalolat beradi. Bunday ravon nutqqa erishish uchun ko'p kitob o'qish talab qilinadi. Kitob o'qish orqali nutq ravonligiga, xotira mustahkamligiga erishish mumkin.

Yurtimizda kitobxonlik masalasiga yondoshuv turli davrlarda turlicha bo'lgan. Har bir davrning o'z ehtiyojidan kelib chiqib, kitobxonlik darajasi belgilangan. Binobarin, har qanday davlatning kuch-qudrati o'z fuqarolarining ongliligi bilan belgilanar ekan, bunda albatta kitobxonlik masalasiga alohida e'tibor berilgan. Bugungi kunda "Mutolaa madaniyati", "Kitobxonlik madaniyati" kabi atamalar xalqimizga tanish va odat tusiga kirgan.

2017-yil 13-sentabrda qabul qilingan PQ-3271-son "Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida" gi Prezident Qarorining qabul qilinishi ham yurtimizda kitobga bo'lgan e'tibor, kitobxonlik madaniyatini qay darajada shakllanganligiga yaqqol misol bo'la oladi. Bundan tashqari Prezidentimiz tashabbusi bilan ishlab chiqilgan "Beshta muhim tashabbus" ning to'rtinchisi "Kitobxonlik madaniyatini oshirish" yo'nalishi ham talabalarda kitobga bo'lgan hurmat, qiziqishning oshishiga sabab bo'lmoqda.

Bu qaror doirasida ko'plab ishlar amalga oshirildi: "Yoshlarning ma'naviy olamini shakllantirishda kutubxonalar o'rni", "O'zbek milliy-madaniy merosini targ'ib etishda kutubxonalarning o'rni" mavzularida ilmiy-amaliy anjumanlar, "Kitob bayrami", "Bolalar kitobi" respublika festivali, "Yoshlarning eng sevimli kitobi", "Yilning eng yaxshi kitobi" respublika ko'rik-tanlovlarini o'tkazish hamda Zulfiya nomidagi davlat mukofotining adabiyot yo'nalishi bo'yicha sovrindorlarining ijod namunalarini targ'ib qilish, "Yosh kitobxon" Respublika tanlovi, bundan tashqari "Kitobxon o'qituvchi", "Kitobxon Oliy ta'lim" singari ko'plab tanlovlar orqali nafaqat talaba, balki o'qituvchi, murabbiy jamiki aholining kitobga bo'lgan mehrini oshirishga erishilmoqda. Bundan tashqari

Professor E.I.Yo'ldoshev «O'qish madaniyati» tushunchasiga shunday ta'rif beradi: «O'qish madaniyati - juda keng qamrovli tushuncha bo'lib, kitobga qiziqish va uni sevis, adabiyot bilan kengroq tanishishni, kitob va u bilan ishlash haqidagi maxsus bilimlarga ega

bo'lishni, shuningdek, kitobdan to'la ravishda foydalanishga yordam beruvchi ko'nikma va malakaga ega bo'lishni taqozo etadi»

Oliy ta'limda talabalarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda quyidagi asosiy jihatlarga e'tibor qaratish lozim:

- axborot olish madaniyati badiiy adabiyotni to'g'ri tushunish, undan estetik zavq olish;
- ilmiy adabiyotlar, barcha turdagi resurslar bilan ishlash, ma'lumot-bibliografiya va barcha turdagi axborot materiallaridan o'zini qiziqtirgan ma'lumotlarni qidirib topish, cheksiz axborot oqimlari orasidan kerakli, muhim bo'lgan ma'lumotlarni o'la bilish ko'nikmasini shakllantirish;
- axborot-kutubxona muassasasidan to'g'ri foydalanishni o'rgatish;
- O'qishga, axborot olishga mayl, havas, ishtiyoqni shakllantirish;
- O'qilgan kitob orqali fikrlash yo'llarini o'rgatish;
- Kutubxonalarga, yozuvchi-shoirlar uy-muzeylariga sayohatlar uyishtirish;
- Turli xil tanlovlar va tadbirlar o'tkazish;
- Badiiy asar asosida sahnalashtirilgan spektakllar va filmlarni tomosha qilish;
- Kitobning faqat qog'oz variantidan emas, audio kitob shaklidan ham foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish.

Kitobxonlik madaniyati haqida Safo Matchon: «Kitobxonlik - o'qilgan kitoblar soni bilan belgilanmaydi, balki u tushunib o'qish, ya'ni maqsadli o'qishdir. Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, kitobxonning yozuvchi aytmoqchi bo'lgan fikrini nechog'li uqishini, ya'ni asar «tili»ga tushunishi kitobxonlik madaniyati, talanti darajasi ko'rsatadi. Shu tufayli adabiyotimiz talantli yozuvchilar bilan birga talantli kitobxonlarga ham hamisha ehtiyoj sezadi»,-deya ta'rif beradi. Uning fikricha kitobxonlik talanti tug'ma emas, balki tarbiya vositasida kamol topadi. Shunday ekan, ta'limda o'qitish, o'qish, rivojlanish mujassam amalga oshiriladigan jarayondir.

Ta'lim jarayonining mazmunini tashkil qiluvchi bilim, ko'nikma va malakalar faqatgina sinfda o'qitiladigan darslarda shakllanib qolmasdan, balki sinfdan tashqari, aniqrog'i axborot-kutubxona muassasalarida mustaqil tarzda shug'ullanish orqali egallanadi.

Axborot-kutubxonachilik ishidagi mavjud tajriba – bu axborot olish madaniyatini tarbiyalashning eng samarali vositasi - axborot- kutubxonachilik bilimlarining talabalar orasida targ'ib qilinishidir. Buning eng samarali yo'llaridan biri bo'lib axborot-kutubxonachilik darslarini yoki to'garak mashg'ulotlarini o'tkazishdir.

Axborot olish, u bilan ishlashning asosiy usullari haqida ma'lumot berish axborot-kutubxonachilik darslarining asosini tashkil etadi. Ushbu darslarda axborot bilan ishlash, kitob bilan tanishish, kitobni bevosita o'qish, eng muhimi, uni uqish, o'rganish malakalari singdirib borilishi lozim. Shuningdek, elektron kutubxonadan foydalanish, elektron kataloglar, ma'lumotlar bazalari haqida axborotga ega bo'lish, ulardan foydalanishni o'rganish kabilar kiradi. Axborot-kutubxonachilik darslarini qay tarzda tashkil etish mumkin, degan savolga ham javob berib o'tish lozim. Axborot-kutubxonachilik darslarini o'tkazish uchun sinfdan tashqari darslar va tarbiyaviy soatlardan alohida soatlar ajratib olish mumkin. Dars jadvali tuzishda asosan sinflar soni, nazariy va amaliy dars soatlari, o'qituvchi va kutubxonachi o'tkazadigan soatlar, darsni o'tkazish joyini, ya'ni sinfda yoki axborot-kutubxona muassasasida o'tkazilishini aniqlab olish zarur.

Ayni paytda bir necha tashkiliy masalalarni ham hal etish zarur. Bizningcha, hozirgi kun talablaridan kelib chiqqan holda talabalarda axborot olish madaniyatini tarbiyalashning o'ta muhimligini hisobga olib axborot-kutubxonachilik darslarini ommalashtirish, yo'lga qo'yish zarur. Avvalo, buning uchun masalaning tashkiliy jihatini hal etish, ya'ni axborot-kutubxonachilik darslarini yo'lga qo'yish yuzasidan oliy ta'limning buyrug'ini qabul qilish, shu buyruqqa asosan umumiy o'rta ta'lim muassasalari va axborot-kutubxona muassasalar faoliyatini muvofiqlashtirish, axborot-kutubxonachilik darslarini tashkil etish va o'tkazishning aniq shakllarini ishlab chiqish zarur.

Ta'lim muassasasida talabalarning axborot olish madaniyatini tarbiyalash masalasini hal qilish faqat ta'lim-tarbiya jarayoniga aloqador bo'lmasdan, balki jamiyatning ijtimoiy rivojlanishi, ma'naviy yuksalishi bilan bog'liq, davlatning strategik maqsadlariga xizmat qiluvchi faoliyatiga ham daxldordir. Oliy ta'limda axborot olish madaniyatini tarbiyalash masalasi borasida quyidagi xulosalarni keltirish mumkin:

- Talabalarning axborot olish madaniyatini tarbiyalash masalasi ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy, umummilliy muammo hisoblanadi. Bu ma'lum davr bilan chegaralanadigan hodisa bo'lmasdan, inson umr bo'yi o'rganadigan ma'naviy ehtiyojdir.

- Axborot olish madaniyatini tarbiyalaydigan asosiy joy - axborot-kutubxonalaridir. Axborot-kutubxona muassasalari o'z imkoniyatlari bilan nafaqat oliy ta'lim dasturlarining, Davlat ta'lim standartlarining bajarilishida, balki mustaqil ta'lim olish sari yo'llaydi.

- Axborot olish madaniyatini tarbiyalashda oliy ta'lim-oila-kutubxona hamkorligini yo'lga qo'yish muhim ahamiyatga ega.

- Kitobxonning oilaviy sharoiti, oilada axborot-kutubxona muassasasining bor-yo'qligi, bolaning yosh xususiyatlari va psixologik tayyorgarlik darajasini o'rganish;

Kitob o'qish bolaning ma'naviy boyishi uchun uni ma'naviy, aqliy, estetik o'sishga yo'llashi uchun eng muhim manbadir. Buning uchun dastlabki turtki oilada bolaga o'qib berilgan birinchi kitob bo'lsa, ikkinchisi, bola otasi va onasining o'qishini eshitib, badiiy obrazlar go'zalligini tasavvur qilishi, kitob bilan ana shu birinchi va ikkinchi uchrashuv bolaning keyingi o'smirlilik davrida uning ma'naviy hayotining barcha sohalari: mehnat, o'yin, musiqa, bolalar ijodi bilan bog'liq bo'lib, uni hayotining hamma tomonlarini qamrab olishi zarur. Oliy ta'limda talabalarni kitobga qiziqtirish maqsadida turli xil tanlov va tadbirlar, davra suhbatlari, zakovat intellectual o'yinlari tashkil qilish, "Farzandimga kitob sovg'a qilaman", "Bir farzandga uch kitob", oliy ta'lim bitiruvchilarining Oliy ta'lim kutubxonasiga sovg'asi kabi loyihalarning o'tkazilishi orqali Oliy ta'lim kutubxona fondi ko'payishi bilan birga, talabalarda kitobga bo'lgan qiziqishning oshishiga, ota-ona va farzand o'rtasida kitobga bo'lgan mehr paydo bo'lishiga erishiladi. Yuqoridagi fikrimiz orqali keltirib o'tganimizdek, farzand kitobga bo'lgan mehrni eng avvalo oilada oladi. Ota-onasining unga kichik paytida ertak aytib berishi yoki ertak kitoblarini o'qib berishi bolaning kitobga bo'lgan mehrining oshishiga sabab bo'lsa, "Farzandimga kitob sovg'a qilaman", "Do'stinga sovg'a" singari aksiyalarning o'tkazilishi kitobga bo'lgan mehrining yanada oshishiga sabab bo'ladi.

Oila kitobxonligi bu - oila a'zolarining aql-zakovati va yuksak ma'naviyatini shakllantiruvchi, inson ma'naviy dunyosini boyituvchi, kitobga mehr-muhabbat hamda uni zaruriyatga aylantirishning ma'lum tizimidir. Bu tizim o'smirlarning aqliy, ma'naviy, axloqiy, estetik rivojlanishi tizimidan iborat bo'lib, o'zbek oilalarining kitobxonlikka doir boy an'anasi va hozirgi davrda to'plangan boy tajribasiga asoslanadi.

O'smirlar ma'naviyati rivojlanib boruvchi faol jarayon. Shu sababli ota-ona kitobdan foydalanishda quyidagi omillarga e'tibor berishlari lozim:

1. Bolalardada kitob o'qish ishtiyoqini shakllantirish. Bu jarayon murakkab bo'lib bugungi kunda axborot texnologiyalari, internet rivojlangan davrda yoshlarning kitobxonlik darajasi qoniqarli emas. Bu ijtimoliy muammodan chiqib ketishning yagona yo'li ota-onaning yordamga kelishidir. Oliy ta'limda o'qituvchi, uyda ota-ona bolada kitob o'qish ko'nikmasini hosil qilishi kerak.

2. Kitob tanlashda o'smirning ma'naviy darajasini hisobga olish lozim. Ota-onaning o'smirda kitob o'qish ko'nikmasini hosil qilishdagi ilk vazifasi kitob tanlashda yordam berishdir. Ularning saviyasiga mos bo'lgan adabiyotlarni keng targ'ib qilish o'smirlarni jamiyatning munosib fuqarosi, mustaqil davlatimizning yetuk, barkamol insonlari bo'lib etishishi uchun va ma'naviyatining yuksakligi bilan oilasiga va jamiyatga foyda keltirishga olib keladi. Buning uchun oilada kitobxonlik ruhi bo'lishi kerak.

3. Kitob o'qishni kuzatib, nazorat qilib borish. Bugun ota-onalar tarbiya jarayonining natijasi bo'lgan kitobxonlik bilan ko'proq qiziqishi kerak. Shu ma'noda o'smirlar kitobxonligini monitoring kilib borish maqsadga etishning samarali jihatlaridan biridir.

Monitoring, kitobxonlik yuzasidan test sinovlari, kitobxonlik kechalari, muloqot, davra suhbatlari, turli mavzularda munozaralar, ilmiy-amaliy anjumanlar, suhbatlar vositasida amalga oshirilishi mumkin.

Kitob tanlashda faqat o'zbek adabiyotigina emas, qardosh va chet el adabiyoti namunalaridan ham bolalarga tavsiya etish maqsadga muvofiq bo'ladi. Mark Tven, Xans Kristian Andersen, Janni Rodari, Jonatan Svift, Nodar Dumbadze, Chingiz Aytmatov, A.S.Pushkin asarlari, K.D.Ushinskiy, L.N.Tolstoy asarlari doimo bolalar uchun qiziqarli.

Oilalarda yana bir muhim muammo - kitobni asrash va uni o'zidan keyingi oila a'zolariga yoki boshqalarga yetkazishdir. Ko'pincha biz kuzatgan oilalarda kitob tanlash, uni o'qishga e'tibor beriladi-yu, lekin avaylab-asrashga, kitobga mehri tarbiyalashga befarq qaraydilar. Kuzatishlar natijasida darsliklar, juda ko'p rangli bolalarbop kitoblar yirtilib, chizilib, axlat qutilariga tashlanganligining guvohi bo'ldik. Bolalarga "Kitob ham nondek aziz" ligini tushuntirishda kattalarning o'zi ibrat bo'lishi zarur.

Kitobxonlikda eng muhimi oilada kitobga mehr uyg'otish, uni avaylab-asrashni tarkib toptirishdir, keyinchalik bu mehr kattalashib Oliy ta'limda kitobxonlik madaniyatini adabiyot fani o'qituvchilari va kutubxonachilar shakllantiradilar. Talabalarga xalqimizning azaldan: "Kitob har narsadan aziz, uni peshonaga surtish - o'pish savob" kabi ibratli fikrlarini singdirish, buyuk olim-u adiblarimiz Oybek, G'afur G'ulom, Izzat Sulton, Mirzakalon Ismoilov va boshqalarning uy muzeylariga sayohat uyushtirilsa bu insonlar uchun kitobdan boshqa aziz narsa bo'lmaganligi, ular kitoblarni avaylab-asraganlari, juda ko'p o'qiganlari talabaga ta'sir qilmay qo'ymaydi albatta. Zero, xalqimizning kitobni e'zozlab ardoqlagani, ehtiyotlab tokchalarda asragani, bo'sh vaqtlarini kitob mutolaasi bilan o'tkazganlari kitobga naqadar mehr-muhabbat qo'yganlarning isbotidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Yoshlarning axloq madaniyati.-T: O'qituvchi, 1988-17
2. "Turkiy guliston yoxud axloq" asari A. Avloniy.
3. [www.@ ziyonet.uz](http://www.ziyonet.uz). sayti materiallari.